

*Вв Чорному морю. Киги !  
Жито поспіло,  
Діло приспіло,  
Прийдуть женці жати,  
Діток забірати...  
Киги! киги!  
Ой, чайка в'ється,  
Крилами б'ється!  
Чого ж їй літати?  
Чого ж їй кричати?  
Киги! киги!  
Як їй не кричати,  
Як їй не літати?  
Дітки маленькі,  
Вона ж їм мати!..  
Киги! киги!  
Ой, діти, діти,  
Це вас подіти?  
Чи мені втопитись,  
Чи з горя убитись?  
Киги, киги! [4, 166,167].*

У трагічному образі чайки-матері постає Україна, дітей якої жінці-кримчани, поляки, московити винищують у безперервних війнах-жнивях. Цей ідейний мотив з огляду на автономію Гетьманщини у складі Московії був крамольним. Однак у формі багатозначного образу він мав шанс на поширення у народі без жодних наслідків для виконавців [4, 167].

Пісня багата не лише на текстові, а й на музичні варіанти. Це один з безперечних доказів її глибокого коріння у народній свідомості [6, 25].

У рукописному збірнику наказного гетьмана Павла Полуботка між документами 1710 р. знайдено написаний, як на той час чистою українською мовою, псалом, який дослідники приписують також Мазепі.

*Бідна моя головонька, я на світі сиротонька:  
Ні матусі, ні татуся, до кого ж я прихилюся?  
Прихилюся до Ісуса, то ж мні отець і матуся,  
То ж мні радість і утіха,  
Тим позбуду всего лиха...*

*Боже, дай нам любов мати, а ім'я Твоє хвалати,  
Доки ми на суді страшнім  
Узримо Твій світ прясний.  
Там нам, Боже, даруй бити,  
Лицем к лицю Тебе зріти [4, 167-168].*

У кінці 1708 р. померла мати гетьмана і, на думку С.Павленка, цей вірш під враженнями її похорону міг дійсно бути написаний І.Мазепою. Є.Пеленський знаходить чимало спільних моментів у цій псалмі і «Думі», інших творах [4, 168].

Поетичний доробок І.Мазепи, що дійшов до наших днів, кількісно незначний. Його поезія, в основному, ходила в рукописах або просто переказувалася. Оригінали знаходилися в автора

і, очевидно, весь архів згорів під час руйнування Батурина. І все ж він являє собою дорогоцінний духовний скарб, який на зламі XVII-XVIII століть став значним набутком тодішньої літератури. Слово поета гетьмана-патріота, незважаючи на всілякі заборони, продовжувало жити у народі [4, 168].

#### Посилання

1. Апанович О. Гетьман Мазепа – будівничий української культури // Слово і час. – 1995 – № 3.
2. Чухліб Т.В. Шлях до Полтави: Україна і Росія за доби гетьмана Мазепи. – К., 2008.
3. Павленко С.О. Іван Мазепа як будівничий української культури. – К., 2005.
4. Павленко С. Міф про Мазепу. – Чернігів, 1998.
5. Іван Мазепа. Художньо-документальна книжка. – К., 1992.
6. Погребенник Ф.П. Наша дума, наша пісня: Нариси-дослідження. – К., 1991.

*Павленко С.О.  
Журнал «Сіверянський літопис»,  
м. Чернігів*

#### ЗОБРАЖЕННЯ ГЕТЬМАНА І.МАЗЕПИ НА ДЗВОНІ «ГОЛУБ»

На дзвоні «Голуб», вилитому у 1699 році відомим глухівським майстром-людвисарем Карпом Йосиповичем Балашевичем, серед красивої барокової оздобы – зображення гетьмана І.Мазепи на повний зріст. Звичайно, металевий витвір має свою специфіку виражати дійсність. При великому бажанні авторів бути вірними натурі, все ж таки процес лиття міг внести певні корективи у їхній первісний задум.

Проте, як би там не було, робота К.Балашевича мала вдовольнити гетьмана не тільки величчю дзвона, його красою, але й вірністю образу зверхника України. Можливо, він вийшов дещо деформованим, однак впізнаним. На дзвоні бачимо І.Мазепу з вусами, бородою, у традиційному гетьманському вбранні. Гетьман тримає у правиці підняту булаву, немов демонструє силу своєї влади. Мистецтвознавець Б.Пилипенко, виявивши у 1927 р. Мазепин дзвін у Домницькому монастирі, детально його оглянув. Оскільки фотографічне зображення цієї пам'ятки, поширене у науковій літературі, дуже контрастне, нечітке, для нас важливі зауваги дослідника про подібність цього портрета зверхника України із рисунком із літопису С.Величка: «На обох виображеннях майже тотожний рух руки, спертої на бедро, погірдливо посаджена голова, продовгасте обличчя, тонкі вуса, підкреслений виступ губ та характерне довге підборіддя, вкрите борідкою. Ракурс



Гл. 1. Зображення І.Мазепи на дзвоні «Голуб»  
(фото з книги О.Оглоблина «Нариси з історії України. Випуск VI.», Київ, 1941, с.14.)

голови з тотожним головним убором ще більше відзначає подібність рис чола, розрізу очей та абрису носа. Висока художня якість виображення з літопису Величка, безсумнівне використання найтиповіших джерел за ілюстративним призначенням твору, подання герба, булави, нарешті, наведені риси спільності з портретом на дзвоні переконують у тому, що і постать літопису Величка має за джерело розповсюджений, всталений малярський зразок офіційного типу» [1, 23].

Це зображення підтверджує важливу деталь у зовнішності гетьмана: у середині та у кінці 1690-х років він носив бороду. Отже, це певною мірою відображало його уподобання.

Замовником великого дзвона «Голуб» був сам гетьман І.Мазепа. Про це дізнаємося з напису на ньому: «Року 1699 благоволенім благословенієм бога втроици єдинаго оца исина исвятого духа стараниемже икоштом ясне велможного его П+ млти пна йона степановича мазепы



Гл. 2. Дзвін «Голуб» (знімок з книги О.Оглоблина «Нариси з історії України. Випуск VI.», Київ, 1941, с.15)

гетмана сооружися сеи дзвон вглухови догорода Батурина дохраму воскресеня христова» [2, 13]. На дзвоні майстер також вилив герб Мазеп, ініціали гетьмана та перші літери його титулу (І.С.М.Г.В.Е.Ц.П.В.З.). Історична пам'ятка важила 640 кілограмів, мала висоту 95 сантиметрів та діаметр 95 сантиметрів» [3, 13]. Вона також була гарно прикрашена рослинним орнаментом, обличчями ангелів з німбами. Як дзвін потрапив до Домницького монастиря – невідомо. Очевидно, після спалення Батурина 2 листопада 1708 р. і значного пошкодження головного собору гетьманської столиці, представники місцевої єпархії вирішили приховати його у небагатолюдній обителі, розбудованій у 1690-х роках з ініціативи гетьмана.

Додамо до цього, що К.Балашевич виготовив ще дзвони для Предтеченської церкви в Стародубі та Різдво-Богородицької церкви (1700 р.) у Глухові [4, 54].

Мистецтвознавець Б.Пилипенко у часи знищення дзвонів, використання їх як сировини для виробництва металу подбав, аби визначну пам'ятку людвисарства XVII ст. перевезли до Чернігівського

Брега В.В.  
Національний заповідник  
«Замки Тернопілля»

### КНЯЗІ ВИШНЕВЕЦЬКІ ТА ПІВНІЧНА ВІЙНА



Іл. 3. Портрет І.Мазепи з літопису С.Величка

державного музею. Однак і там її не вдалося вберегти після кампанії вилучення дзвонів кінця 1929-х – початку 1930-х років [5, 2]. У 1931 р. трест «Металолом» зажадав від музейників передати металеві пам'ятки, які раніше ніби влада й взяла під охорону. Незважаючи на протест директора Чернігівського музею М.Вайнштейна, надісланий 5 квітня в НКО УРСР, Мазепин дзвін був зданий в металобрухт [6, 129].

#### Посилання

1. Пилипенко Б. Видатна пам'ятка українського людвісарства (Мазепин дзвін) // Інститут рукопису НБУВ, ф. Х., спр. 17954. (Цю розвідку опублікував недавно О.Коваленко у журналі «Пам'ятки України» № 3 за 2008 р.).
2. Баран-Бутович С. Людвісарські вироби XVII – XVIII ст. у Чернігівському державному музеї (гармати та дзвони). – Чернігів: Чернігівський державний краєвий музей, 1930.
3. Там само.
4. Пуцко В. Церковні старожитності Чернігівщини та Сумщини (до постановки проблеми) // Сіверянський літопис. – 1995. – № 3.
5. Качан Р. Доля церковних дзвонів Чернігівщини (кінець 20-х – початок 30-х років ХХ ст.) // Чернігів стародавній. – 2006. – Грудень.
6. Там само; Нестуля О. Доля церковної старовини в Україні. 1917–1941 рр.. – К., 1995. – Ч. 2.

Початок XVIII ст. став бурхливим для багатьох країн Європи. Перебіг подій Північної війни напругу вплинув на політичну стабільність, культурний розвиток та державотворчі процеси Росії, Швеції, Польщі та України, яка у цей час знаходилась на шляху до самоствердження і виборювала свою незалежність.

Одне з провідних місць у цій боротьбі належало українському козацтву. Під керівництвом гетьмана Івана Мазепи козаки брали участь у Північній війні на боці двох ворожих таборів – спочатку Росії, а потім Швеції.

Північна війна між Росією та Швецією за вихід на Балтійське узбережжя розпочалася 1700 р. Набираючи обертів, ця боротьба втягувала нових союзників, залучала свіжі сили. Свої інтереси в ній мала і Річ Посполита. Польський король Август II вбачав у союзі з Росією можливість реалізації своїх планів, однак перший етап війни виграла Швеція. Августа II скинули з трону, а його місце зайняв союзник Карла XII – познанський воєвода Станіслав Ліщинський. У Північній війні долі всіх цих держав та їх історичних постатей тісно пов'язані між собою. В цьому контексті особливо цікаво прослідкувати стосунки та інтереси представників Польщі та України.

Гетьман Іван Мазепа, прагнучи визволення України з-під влади російського царя шляхом укладення угоди зі Швецією, добре розумів, що шлях цей є довгим і нелегким. Коли півстоліття тому Б.Хмельницький та І.Виговський почали домовлятися зі Швецією, українська козацька держава, яка отримала незалежність в ході національно-визвольної війни 1648-1657 рр., проводила цілком самостійну зовнішню політику, вістря якої було скероване проти Польщі. На початку XVIII ст. Україна знаходилась вже під зверхньою владою московського царя й змушена була воювати проти Швеції. Тим часом і Швеція, і Московщина мала союз з Польщею: перша – з Польщею Станіслава Ліщинського, друга – з Польщею Августа II. Отже, шлях української політики до Швеції йшов через Польщу, на заваді якого стояв августійший союз.

Ситуація різко змінилася, коли 1706 р. внаслідок Альтранштадтської угоди король Август зрікся корони і Польща фактично перейшла до шведського табору, а більшість польських магнатів визнала королем Станіслава Ліщинського. Це, очевидно, підсилювало пропольські настрої серед старшинської верхівки, але разом з тим збільшило небезпеку